

ФІНАНСИ ТА СТАТИСТИКА

УДК 336.77

Герасимович А.М., д.е.н., проф.

ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана"

ПРОБЛЕМИ АНАЛІТИЧНОЇ ОЦІНКИ БАНКІВСЬКИХ МЕТОДИК ВИЗНАЧЕННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА-ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Розглянуто основи та проблеми методики визначення кредитоспроможності позичальника – фізичної особи

Ключові слова: кредитоспроможність позичальника, кредитний ризик, клієнт

Постановка проблеми. Кредитними операціями банк, власне, і відрізняється від небанківських фінансових установ і які створюють первинну сферу банківської діяльності. Як свідчить світовий досвід, саме кредитування приносить фінансово-кредитним установам значну частину прибутків. Та, водночас, воно пов'язане з кредитним ризиком і ризиком втрати ліквідності та платоспроможності банку, а в підсумку, – з ризиком банкрутства.

Управління кредитним ризиком – важлива складова стратегії і тактики розвитку будь-якої фінансово-кредитної установи. Для українських банків ця діяльність набуває особливого значення, оскільки їхні кредитні портфелі характеризуються високим рівнем простроченої, пролонгованої і безнадійної заборгованостей, надмірною концентрацією кредитного ризику.

Для оцінки кредитного ризику проводиться аналіз кредитоспроможності позичальника, під яким в українській банківській практиці розуміють наявність передумов для отримання кредиту, спроможність повернути його в повному обсязі і у певний термін.

За аналізом літературних джерел, нами була зафіксована відсутність єдиного обґрунтованого визначення поняття кредитоспроможності, єдиного обґрунтованого методологічного підходу і єдиної методики оцінки кредитоспроможності позичальників. У ході проведених досліджень був здійснений аналіз множини широко використовуваних визначень поняття кредитоспроможності. Це дозволило уточнити ряд суттєвих методологічних позицій. У результаті визначення кредитоспроможності прийнято наступний вигляд: "кредитоспроможність – це спроможність позичальника при конкретних умовах кредитування в повному обсязі і у визначений кредитною угодою термін розраховуватися за своїми борговими зобов'язаннями виключно грошовими коштами, що генеруються позичальником у ході звичайної діяльності".

Процес аналізу та оцінювання кредитоспроможності клієнта складається з двох етапів:

- оцінювання моральних та етичних якостей позичальника, його репутації та намірів щодо повернення позички;

- прогнозування платоспроможності позичальника на період кредитування.

Оцінюючи кредитоспроможність клієнта, банківська установа фактично визначає

- рівень кредитного ризику, який вона візьме на себе, встановлюючи кредитні стосунки з цим клієнтом.

Виділяють наступні види кредитоспроможності:

- по терміну позики коштів: комерційна (короткострокова) кредитоспроможність; інвестиційна (довгострокова) кредитоспроможність;

- по статусу кредитора: кредитоспроможність, що оцінюється приватною особою; кредитоспроможність, що оцінюється підприємством; кредитоспроможність, що оцінюється кредитною організацією; кредитоспроможність, що оцінюється державою;

- по регіональній приналежності позичальника: кредитоспроможність національного позичальника; кредитоспроможність іноземного позичальника;

- по статусу позичальника: кредитоспроможність корпоративного позичальника; кредитоспроможність індивідуального позичальника;

- по масштабам діяльності корпоративного позичальника: кредитоспроможність великого позичальника; кредитоспроможність середнього позичальника; кредитоспроможність дрібного позичальника;

- по галузевій приналежності корпоративного позичальника: кредитоспроможність промислового позичальника; кредитоспроможність підприємства, що працює в сфері торгівлі та послуг; кредитоспроможність фінансової організації.

Оцінка кредитоспроможності клієнтів у банку має ґрунтуватися на певних умовах, котрими передбачається:

- забезпечення її достовірності шляхом використання всіх необхідних інформаційних даних;

- визначення широкого кола показників, які всебічно характеризують діяльність позичальника;

- диференційований підхід до оцінки кредитоспроможності щодо кожної групи позичальників (юридичних і фізичних осіб, галузі діяльності тощо) при наданні їм різних видів кредитів (короткотермінових чи довготермінових тощо).

- забезпечення поточної та прогнозованої оцінки кредитоспроможності клієнтів;

- використання сучасних наукових методів, моделей, зарубіжного досвіду та вітчизняної практики проведення такої оцінки, залучення у разі необхідності висококваліфікованих експертів, упровадження сучасних інноваційних технологій оцінювання тощо.

Однак система відбору суб'єктів кредитування, якій надають перевагу банки, часто далека від досконалості. Зазначимо її головні недоліки:

- експертні оцінки носять здебільшого суб'єктивний характер і тому не завжди точні;

- більшість експертних оцінок ґрунтується на дистанційному аналізі, тому можливі помилкові спостереження;

- ефективність експертизи залежить від частоти її проведення;

- оцінка кредитоспроможності має здебільшого формальний, епізодичний характер;

- рішення, яке приймається, цілком залежить від експертизи банку. Його і досвід, знання, інтуїція, емоційний стан, особисті пристрасті принципів впливають на результат.

Особливе місце при оцінці кредитоспроможності займає інформаційна база. Вона покликана забезпечити процес оцінки кредитоспроможності клієнтів усією передбаченою методикою первинною інформацією, яку використовує банк. Її формування потребує систематизації інформації. Доцільно всі джерела інформації, котрі використовуються під час проведення оцінки кредитоспроможності, класифікувати за чотирма основними напрямками:

- матеріали, отримані безпосередньо від клієнта;
- матеріали про клієнта, котрі зберігаються в архівах і базах даних банку (якщо клієнт має кредитну історію);

- відомості, які в разі необхідності можуть бути одержані від зовнішнього оточення клієнта (постачальників, кредиторів, покупців продукції, обслуговуючих банків, податкової служби тощо);

- звіти й інші матеріали державних і приватних установ (галузеві аналітичні дослідження, статистична інформація, довідники за інвестиціями тощо).

Визначення кредитоспроможності позичальника банком – це комплексна якісна оцінка, результат аналізу, в ході якого накопичується необхідна для прийняття рішення інформація. Зважаючи на ці відомості, банк приймає рішення про можливість та умови надання кредиту (доцільність продовження кредитних відносин або їх припинення).

Перелік методик і елементів кредитоспроможності позичальника і показників, які характеризують, може бути широким або скороченим залежно від цілей аналізу, видів кредиту, стану кредитних відносин банку з конкретним клієнтом, результатів господарсько-фінансової діяльності останнього, а також від наявного забезпечення позик тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З прийняттям Закону України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 р. № 2121 – III, проблема оцінки кредитоспроможності позичальника постійно являється об'єктом дослідження і висвітлення в монографіях, статтях, підручниках і навчальних посібниках. В Україні цій проблемі присвячені наукові праці Дзюблюка О.В., Мороза А.М., Савлука М.І., Примостики Л.О., Петрука О.М., та інших. Ця проблема досліджувалася і висвітлювалася і зарубіжними науковцями. Разом з тим, проблеми методичних засад визначення кредитоспроможності позичальників, особливо фізичних осіб, потребують подальшого дослідження і висвітлення.

Викладення основного матеріалу. Перейшовши до розгляду методик оцінки кредитоспроможності позичальників, бачимо, аналітик виявить, що "Застосовувані банками методи оцінки кредитоспроможності позичальника різноманітні, але усі вони містять певну систему фінансових коефіцієнтів". Розгляд існуючих методик оцінки кредитоспроможності позичальників свідчить, що вони базуються на різноманітних наборах коефіцієнтів, що відрізняються не тільки складом коефіцієнтів, але й їхньою кількістю. Так, наприклад, методика банку Г Credit Lione побудована на п'ятьох коефіцієнтах, у книзі "Техніка фінансового аналізу" запропоновано більш 10 показників, а в книзі "Аналіз фінансових звітів (на основі GAAP)" – більш 15 коефіцієнтів.

Сказане вище також справедливо для коефіцієнта покриття боргових зобов'язань, коефіцієнта рентабельності та інших аналогічних коефіцієнтів, при розрахунку яких використовується прибуток.

Припустимо, що розраховані усі коефіцієнти. Тепер необхідно здійснити зіставлення отриманих значень коефіцієнтів із нормативними. І тут ми зіткнемося з проблемою – значення одних коефіцієнтів відповідають нормативним значенням, а значення інших – не відповідають. У цій ситуації не можливо однозначно стверджувати – кредитоспроможний позичальник чи ні.

Для того, щоб якось вийти із цієї ситуації, необхідно запропонувати сформувати єдиний показник кредитоспроможності, що буде обчислюватися як сума добуток коефіцієнтів, що характеризують кредитоспроможність, та відповідних до них вагових коефіцієнтів. Порівнюючи значення цього показника з певним нормативним значенням, можна судити про те, кредитоспроможний позичальник чи ні. Але не варто забувати, що вибір вагових коефіцієнтів для коефіцієнтів, що характеризують кредитоспроможність, і нормативного значення єдиного показника кредитоспроможності, через високий ступень суб'єктивності оцінок, позбавляє достовірності результати оцінки кредитоспроможності позичальників.

Узагальнюючи викладене вище, можна зробити наступні висновки стосовно існуючої методології оцінки кредитоспроможності позичальників:

Відсутній єдиний концептуальний підхід до побудови методик оцінки кредитоспроможності позичальників. Образно кажучи, методологія оцінки кредитоспроможності не має концептуального "стержня".

Відсутнє системне бачення чинників, що визначають кредитоспроможність позичальників.

Існуючі методики оцінки кредитоспроможності позичальників недостатньо обґрунтовані і зайво орієнтовані на сформовані традиції, що робить їх

використання в сучасних умовах у більшості випадків неефективним і навіть може призводити до неадекватних оцінок кредитоспроможності позичальників. З урахуванням викладеного вище вважається доцільною розробка і застосування на практиці принципово нової методології оцінки кредитоспроможності позичальників і особливо фізичних осіб.

Аналіз кредитоспроможності полягає в визначенні здатності позичальника своєчасно і в повному обсязі покрити заборгованість за кредитом, ступені ризику, який банк готовий взяти на себе; розмір кредиту, який може бути наданий при даних обставинах і, нарешті, умов його надання.

Оцінка кредитоспроможності позичальника – фізичної особи визначається за результатами аналізу кількісних показників (економічна кредитоспроможність) та якісних характеристик (особиста кредитоспроможність), підтверджених відповідними документами і розрахунками. Під час розгляду питання про надання кредиту і надалі в процесі обслуговування боргу банк має обрати для аналізу ті показники, які так чи інакше можуть вплинути на виконання зобов'язань за кредитом. Потрібно також визначити рівень імовірного впливу обраних показників на кредитоспроможність позичальника, встановивши для кожного з них нормативні значення та відповідні бали значущості (вагові коефіцієнти).

До якісних характеристик позичальника належать:

– загальний матеріальний стан клієнта (наявність майна: нерухомості, цінних паперів, банківських вкладів, транспортних засобів та ін.);

– соціальна стабільність (постійна робота, сімейний стан, ділова репутація);

– вік і стан здоров'я клієнта;

– кредитна історія (інтенсивність користування банківськими кредитами у минулому та своєчасність їх погашення, користування іншими банківськими послугами).

До основних кількісних показників оцінки кредитоспроможності позичальника – фізичної особи належать:

– сукупний чистий дохід (щомісячні очікувані сукупні доходи, зменшені на сукупні витрати та зобов'язання) та прогноз на майбутнє;

– накопичення на рахунках в банку (інформація надається за бажанням позичальника);

– коефіцієнти, які характеризують поточну платоспроможність позичальника і його фінансові можливості виконати зобов'язання за кредитною угодою: співвідношення сукупних доходів і витрат, сукупного чистого доходу за місяць і щомісячного внеску за кредитом і відсотками за ним;

– забезпечення (застава рухомого та нерухомого майна, наявність страхових полісів, можливість передавання права власності на об'єкт кредитування) та рівень його ліквідності.

Під час оцінювання фінансового стану позичальників – фізичних осіб, які отримують кредит як підприємці, потрібно також враховувати показники, встановлені для аналізу діяльності юридичних осіб:

– менеджмент (рівень менеджменту, ділова репутація та зв'язки в діловому світі, готовність і спроможність відповідати за виконання кредитних зобов'язань);

– чинники ринку (вид галузі, привабливість товарів чи послуг, пропонованих клієнтом на ринку, обсяг такого ринку та рівень конкуренції на ньому, тривалість діяльності клієнта на ринку);

– прогноз руху грошових потоків (співвідношення власного капіталу та суми кредиту, співвідношення грошових оборотів за місяць і суми кредиту).

Аналіз платоспроможності проводиться як по позичальнику так і по його / поручителю. При цьому метод аналізу і документація така ж сама, як і при аналізі самого позичальника. В результаті проведеної роботи визначається можливість клієнта виконувати платежі на погашення основного боргу і відсотків за нього, а поручителя – виконувати їх у випадку неплатоспроможності основного позичальника.

Банк аналізує кредитоспроможність позичальника на основі таких основних документів:

- заявки на отримання кредиту;
- паспорт, на основі якого працівник банку визначає місце проживання по останній адресі, вік, сімейний стан і наявність дітей;
- довідки з місця роботи, де повинно бути вказано: середньомісячна заробітна плата (за останні 6 місяців), сума прибуткового і інших податків які щомісячно сплачує позичальник, стаж роботи на підприємстві, сума обов'язкових щомісячних відрахувань (аліменти, страхові внески);
- книжки по розрахункам плати за квартиру і комунальні послуги;
- документи які підтверджують прибутки по вкладах в банках і цінним паперам.

Заявка на кредит – це стандартна анкета (див. додаток Б), зміст і ступінь деталізації якої відповідають вимогам банку тієї чи іншої країни. Звичайно, всі заявки складаються із кількох змістовних частин і спеціальної графі, яка заповнюється банком.

На основі досвіду оцінки кредитного ризику споживчого кредитування, який використовується в своїй діяльності банками Франції, Германії, США комерційними банками України була розроблена методика оцінки кредитних ризиків по кредитам приватних осіб. В основі методики знаходиться техніка кредитного "скорингу", яка адаптована до умов країни з перехідною економікою і масштабу цін України

За допомогою цієї методики проводиться прийняття рішення по наданню споживчого кредиту на основі оцінки ризику приватних позичальників, а також оцінка ризику існуючого споживчого кредитного портфелю. Основним джерелом інформації для аналізу за даною методикою є дані про клієнта, які відображені в заявці на отримання споживчого кредиту

Алгоритм опрацювання заявки передбачає декілька основних розділів для аналізу:

- загальні дані;
- фінансові показники;
- характеристики кредиту;
- моральні якості.

Питома вага кожного з розділів в загальному підсумку складає: 20, 25, 50 та 5% відповідно. Кожному з цих параметрів надається відповідна вага, який визначає його значення. В залежності від варіанту відповіді (який має за собою визначену бальну оцінку) по кожному з параметрів формується бальна оцінка шляхом множення ваги параметра на бальну оцінку варіанту відповіді. Сума усіх бальних оцінок параметрів утворює підсумок розділу. Сума підсумків усіх розділів утворює загальний підсумок роботи алгоритму. Як підсумок по конкретному запиту встановлюється відповідний ризик кредитування. В залежності від суми накопичення балів приймається один з варіантів рекомендацій по прийняттю рішення:

- менше 40 балів – надання кредиту недоцільна (ризик більше 60%);
- претензія та позов до поручителя повинні бути заявлені в межах трьохмісячного строку позовної давності.

– оцінка майна, яке приймається під заставу для додаткового забезпечення повернення наданих позичок, здійснюється за реальною (ринковою) вартістю цього майна, його балансовою вартістю або ціною, визначеною експертною комісією, виходячи з можливості реалізації заставленого майна на момент закінчення строку дії договору застави.

Для визначення та формування необхідного розміру резерву, кредитна заборгованість класифікується за групами ризиків.

На підставі проведеного аналізу кількісних (системи показників в динаміці) та якісних факторів (основний вид діяльності та форма власності) визначається клас надійності позичальника.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи все вище наведене зробимо висновок, що з розвитком ринкових відносин виникла необхідність принципово нового підходу банків до визначення платоспроможності і кредитоспроможності позичальників. Водночас зазначимо, що банківські заклади застосовують безліч різноманітних методик оцінки з певною системою коефіцієнтів. Проте додаткові складності у визначенні кредитоспроможності виникають у зв'язку з існуванням таких чинників, які виміряти і оцінити у цифрах не можливо. Це стосується, у першу чергу моральних якостей і репутації позичальника. Універсальної методики оцінки кредитоспроможності позичальника на сьогодні в Україні не існує. Основні напрямки оцінки наведені, в поки що діючому до кінця 2012 року, Положенні "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків". Банки мають право та необхідність доповнювати дану методику власними показниками, які найбільш точно визначають можливість повернення наданої позики.

Список використаних літературних джерел:

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 р. № 2121 – III.
2. *Башлай С.В., Лобода Н.О.* Теоретичні аспекти та особливості банківського кредитування фізичних осіб в Україні // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 12: Збірник наукових праць: Наукове видання.- Суми: Мрія-1 ЛТД; УАБС, 2005. – 234 с.
3. *Бугелець Ю.* Основні шляхи вдосконалення сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальника // Банківська справа. – 2007. – №4. – с.54.
4. *Дребот Н.П., Сідельник О.П.* Проблеми та перспективи оптимізації співпраці банків з малим та середнім бізнесом // Регіональна економіка. – 2007. – №1. – с.204.
5. *Едрінова В.Н., Хасянова С.Ю.* "Моделі аналізу кредитоспроможності заємщиків" // Финансы и кредит – 2002, №6.

ГЕРАСИМОВИЧ Анатолій Михайлович – доктор економічних наук, професор ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана".

Стаття надійшла до редакції: 25.08.2012 р.